

#RSABUDGET2023

Nkandziyiso wa nhlangotho exikarhi ka Timali ta Tiko na Vukorhokeri byaa Xibalo bya Afrika Dzonga

#RSA Budget

#RSABudget2023

HUMESIWILE HI

national treasury
Department:
National Treasury
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Tel: (012) 315 5100

Media@treasury.gov.za

www.treasury.gov.za

HUNDZULUXWILE

XANA
MPIMANYETO
IYINI?XANA
MPIMANYETO
WU LULAMI-
SISIWA
KU YINI?

Hi Nyenyenyani lembe rin'wana na rin'wana, Holobywa wa Timali u andlala mpimanyeto wa tiko, laha a tivisaka matirhiselo ya mali ya mfumo, xibalo na makungu yo lombha ya malembe manharhu lama landzelaka. Mpimanyeto wa rixaka wu avela mali exikarhi ka tindzawulo ta mfumo, swifundzankulu na timasipala.

1. Swiletelo swa Ndzawulo swa humesiwa leswi kombisaka mahungu ya mpimanyeto lama lavekaka
2. Tindzawulo ti rhangisa minongonoko ya tona na ku hlangeleta makungu yo tirhisa mali na vutinyiketi byo phakela vukorhokeri.
3. Swiringanyeto swa mpimanyeto swi yisiwa eka Nkwama wa Tiko na ku kaneriwa hi swona
4. Swiringanyeto swa mphakelo swi anakanyiwa hi tikomiti ta Valawuri-Jenerali va tindzawulol
5. Swibumabumelo swa mpimanyeto swi endliwa hi
6. Komiti ya Holobywa
7. Xitatimete xa Pholisi xa Mpimanyeto wa Nkarhi wa le Xikarhi xi kombisa Mpimanyeto lowu nga eku teni
8. Mimphakelo yo hetelela yi tekeriwa xiboho hi Khabinete
9. Matsalwa ya mpimanyeto ya lulamisiwa
10. Mpimanyeto lowukulu wa andlariwa
11. Palamende yi kanela na ku amukela Mpimanyeto
12. Wu rhumeriwa eka Phuresidente leswaku wu ya sayiniwa wu wa nawu

MR. ENOCH GODONGWANA – HOLOBYE WA SWA TIMALI

A KUNGUHATA
ANTSWISO WA
IKHONOMI WO KA
WUNGA RINGANI

Matiko misava hinkwayo ya hlangana na nhlangotho wo ka wu nga ri kahle wa inifulexini ya le henhla na nkulo wa le hansi. Ikhonomi ya Afrika Dzonga yi pimanyetiwele ku va yi ta ya ehansi hikwalaho ka ku pfumaleka ka gezi hi xiyimo xo nyanya, matirhelo yo ka ya nga tivikani eka tiikhonomi letikulu ta misava hinkwayo na inifulexini ya le henhla.

Ku antswa eka tihakelo ta timinerali ta nkoka wa le henhla leti seketeleke ku kula ka ikhonomi na timali ta xibalo eka malembe mambirhi lamo hetelela swa hela.

Ku na ntshikelelo emindyangwini tanihi leswi ndurho wa rihanyu wu tlakukaka. Hikwalaho, nhlangeleto wa xibalo wu lanuteriwa ku va ehansi naswona ntirhiso wa mfumo wu laveka ku va na vukheta loko magoza yo antswa nkulo

wa ikhonomi ya kuma matimba.

Mfumo wu le ku hlamuleni eka swiyimo leswi hi tipholisi to tshamiseka na ta ndzinganelo na magoza yo oloxa minxungeto ya mali leyi humeleleka. Mpimanyeto wa 2023 wu hunguta nkayivelo wa mpimanyeto lowu katsakanyiweke ku ya eka xiyenge xa le hansi ku sukela 2017/18 na ku sirhelela mali ya mfumo. Magoza lawa ya sivala ku tala ka nxungeto wa maendlelo eka sisiteme ya swa timali, wu sirhelela nkoka wa vuvekisi na ku aka vutitshembhi bya muvekisi.

Hi 2021, ikhonomi ya Afrika Dzonga yi kurile hi tiphesente ta 4.9. Mpimanyeto wa ku kula ka ikhonomi wa 2022 wu pfuxeteriwa ehenhla ku ya eka 2.5 wa tiphesente ku suka eka tiphesente ta 1.9 hi nkarhi wa Xitatimete xa Mpimanyeto wa Nkarhi wa le Xikarhi (MTBPS). Hambiswiritano, mpimanyeto wa 2023 wu pfuxeteriwa ehansi ku ya eka 0.9 wa

tiphesente, loko ku fananisiwa na 1.4 wa tiphesente hi nkarhi wa MTBPS ya 2022. Nkulo wu languteriwa ku antswa ku ya eka 1.8 wa tiphesente hi 2025. Mimpimo leyi ya nkulo yi le hansi eka leyi lavekaka eka ku tumbuluxa mitirho na ku herisa vusiwana. Eka xiyimo lexi, mfumo wu kongomisa eka ku pfuna nkulo wa ikhonomi hi ku tirhisa tiphila tinharhu. Yosungula, ku tiyisisa rimba ra ikhonomikulu leri nga erivaleni na ku tshamiseka, yavumbirhi i ku simeka micinco eka tindhawu ta nkoka ta ikhonomi, ngopfungopfu eneji na vutleketli, naswona yavunharhu phila i ku ku seketela xiyimo xa mfumo lexi antswisiveke. Eka lembe leri hundzeke, swinawana leswi tiyisisiweke swo endla eneji a swi humesiwile, swi nyika timasipala na tifeme ntshunxeko wotala wo endla gezi na ku simeka tinhlamulo to va ekule na tigididi. Mfumo wu ta nyika R254 wa mabiliyoni hi ku tshunxa Eskom eka xikweleti hi nkarhi

wa le xikarhi ku hunguta ntshikelelo wa mali eka yutitli, wu seketela ntirhiso wotala eka nhlangotho na ku ya eka tinhlamulo to pfuxeta. Eka malembe manharhu lama landzelaka, mfumo wu ta tirhisa R7.08 wa tithiriliyoni, eka magoza yo endla leswaku ku va na nkulo wa nkarhi woleha na ku sirhelela swisiwana na lava nga eka nxungeto ku suka eka mimbuyelo ya nkulo wa ikhonomi. Handle ka engetelo wa lembe rin'we wa mpfuneto wa xitshunxo xa COVID-19, mimphakelo yo engetela yi rhangisa dyondzo, vuhlayiseki na vusirheleri na ntirhiso lowu fambelanaka na switirhisiwa.

Mpimanyeto wu kunguhata vonelo ro ka ri nga ringani ra ikhonomi ya misava hinkwayo na ya le kaya hi ku andlala tipholisi leti nga erivaleni leswaku pfuna ku kula ka ikhonomi, oloxa ku tlakuka ka ku ndurho wa rihanyu na ku tirhana na ku pfumaleka ka gezi hi xiyimo xo nyanya.

KU YA EKA NKULO WA IKHONOMI LOWU ANTWSISIWEKE

Nkulo wa ikhonomi wu yile ehansi eka malembekhume lama hundzeke hikwalaho ka swisivelo swa swivumbeko swa ikhonomi.

Leswi swi katsa nkavanyeto wo ya emahlweni wa mphakelo wa gezi tanihleswi nkayivelo wa gezi lowu nga kunguhatiwangiku wu yaka emahlweni ku sukela lembe leri nga hundza, wu hunguta eneji leyi nga kona eka ikhonomi hinkwayo. Ku pfula nkulo wa le henhla wa ikhonomi mfumo wu kongomisa

eka ku simeka micinco leyikulu ya ikhonomi, ngopfungopfu eka xiyenge xa eneji. Micinco leyi kongomisaka eka ku tshamsekisa mphakelo wa gezi yi tiyisisiwile hi minghenelelo yintshwa leyi langutisiseweke hi Komiti ya Rixaka ya Mpfilumpfilu wa Eneji. Eka nkarhi wokoma, komiti yi kongomisa eka ku hunguta ku nyanya na ku humelele ka nkarhi na nkarhi ka phakelo wa gezi hi ku siyerisana hi ku ololoxa mitlhontlho leyikulu eka switichi swa gezi, ku karhi ku hungutiwa mpingu wa ku endla gezi na ku senthralayiza

endlelo ra vulawuri na ra mpfumelelo ra tiphurojeke tintshwa ta eneji. Eskom yi tlhele yi kuma mitwanano na xiyenge xa phurayivhete yo endla timegawatsi ta 2 000 ta gezi ro engetela. Eka nkarhi woleha, xikongomelo i ku fikelela ndzinganiso exikarhi ka ku kuma eneji, vuswikoti na tihakelo. Cinco wa xiyenge xa gezi wu ta tiyisisa ku hlayiseka ka Eskom na ku bohelela mphikizano emakete ku tiyisisa leswaku vatirhi votala va engeteriwa eka giridi, swi karhi swi ndlandlamuxa vukona bya eneji.

NKOMBISO WA MPIMANYETO WA 2023

1. Swibalo ku tshama ku ri laha mfumo wu kumaka kona mali, swi landzeriwa hi ku lombela.
2. Muholo wa vanhu, lowu katsaka nhluvukiso wa vaaki minongonoko ya mitirho, rihanyu, dyondzo na nhluvukiso wa vanhu, i ndhawu ya mfumo leyikulu ya ntirhiso.
3. Mimpfuneto ya vanhu yi ta ndlandlamuka hi ku fambisana na inifulexini ya CPI. Mpfuneto wa R350 wu ta ya emahlweni ku fikelala 31 Nyenyankulu 2024.
4. Handleka mpimanyeto wa nkulo wa le hansi wa 0.9 wa tipesente, mfumo wu tinyiketerile eka nhluvukiso wa ikhonomi na vanhu.
5. Mfumo wu ta nyika Eskom R254 wa mabilyoni ya xitshunxo xa xikweleti tanihi xiphemu xa mihundzuluxo leyi anameke ya xiyenge xa eneji.
6. Tihakelo ta ntswalo ti ya emahlweni ti ndlandlamuka, ti susumeta ku tirhisa mali eka vukorhokeri bya mfumo bya nkoka byo fana na rihanyu na dyondzo ya le hansi.

NTIRHISO WA SWITIRHISIWA SWA VUVEKISI NA NKULO

Kungu ro antswisa ikhonomi leri tivisiweke hi Nhlangua 2020 ri hlanganisa vuvekisi bya switirhisiwa na mihundzuluxo ya mavandla leyi fambelanaka ku seketela nkulo wa le henhla wa ikhonomi.

Mfumo wu le ku tirheni eka mihundzuluxo yo hlaya ku tiyisisa ku lawuriwa ka switirhisiwa swa mfumo. Swotala swa leswi swi katsa ku hlanganisa switirhisiwa na xiyenge xa phurayivhete eka misingiriko ya mali leyi hlanganisiweke ku nyika mali na ku simeka tiphurojeke ta switirhisiwa hi ndlela yo hetiseka. Ku kurisa ikhonomi

na ku hunguta ku pfumaleka ka mitirho na vusiwana, nhlayo ya vuvekisi bya mali, leyi ringanaka 13.1 wa tipesente ta GDP hi 2021, yi lava ku ndlandlamuka hi xihatla.

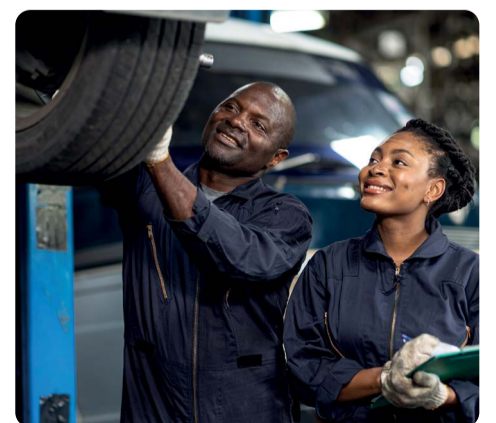
Eka malembekhume lama hundzeke, nkulo wo ka wu nga nyawuli, mintshikelelo ya ntirhiso wo tlakuka na nseketelo wa mali lowu nyikiweke tikhamphani ta mfumo swi hungutile vuswikoti bya mfumo byo vekisa eka switirhisiwa swintshwa. Vuvekisi bya xiyenge xa phurayivhete na byona byi yile ehansi hikwalaho ka swivangelo swo hlayanyana. Hikwalaho, nhlayo ya vuvekisi bya mali yi yile ehansi.

Ntirhiso wa switirhisiwa swa xiyenge xa mfumo eka malembe manharhiu lama nga ta landzela wu pimanyetiwa ku va eka R903 wa mabilyoni. Tikhamphani ta mfumo ti tshama ti ri tona ti nga na xiave lexikulu eka vuvekisi bya mali ya mfumo, ti tirhisa R302.1 wa mabilyoni eka malembe manharhu lama landzelaka. Swifundzakulu na timasipala swi languteriwa ku tirhisa R209.8 wa mabilyoni na R190.3 wa mabilyoni eka switirhisiwa, hi ku landzelelana, eka nkarhi wofana. Tindlu ta vanhu leti akiweke hi mpfuneto wa vutshamiso bya vanhu eka swifundzakulu ti languteriwa ku endla nhlayo ya R45.9 wa mabilyoni eka malembe manhrhu lama landzelaka. Hambileswi rifuwo leri ri hundziseriwaka eka vinivatindlu, ntirhiso lowu i xiave xa mfumo eka mbango wa swa vuako. Ntirhiso eka switirhisiwa swa ikhonomi, ngopfungopfu hi tikhamphani ta mfumo, wu endla 78.3 wa tipesente ta mpimanyeto wa nkarhi wa le xikarhi. Mali leyi yi tirhisiwa ku engetela ntalo wa ku endla gezi, tlakusa no engetela netiweke ya vutleketli, na ku antswisa mbasiso na vukorhokeri bya mati. Switirhisiwa swa vukorhokeri bya vanhu swi endla tipesente ta 17.6 ta nhlayo, laha rihanyu na dyondzo swi endlaka tipesente ta na 7 hi ku landzelelana.

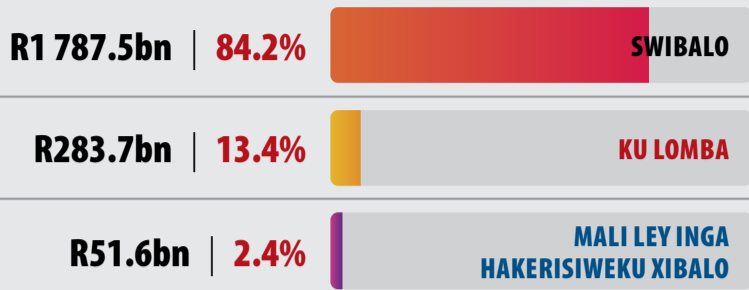
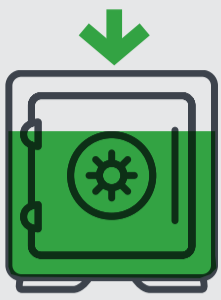
NTUMBULUXO WA MITIRHO

Nghingiriko ra Phuresidente ra Mitirho ri tumbuluxile ku tlula miliyoni wa mitirho ya nkarhinyana ehenhla ka malembe mambirhi lama hundzeke.

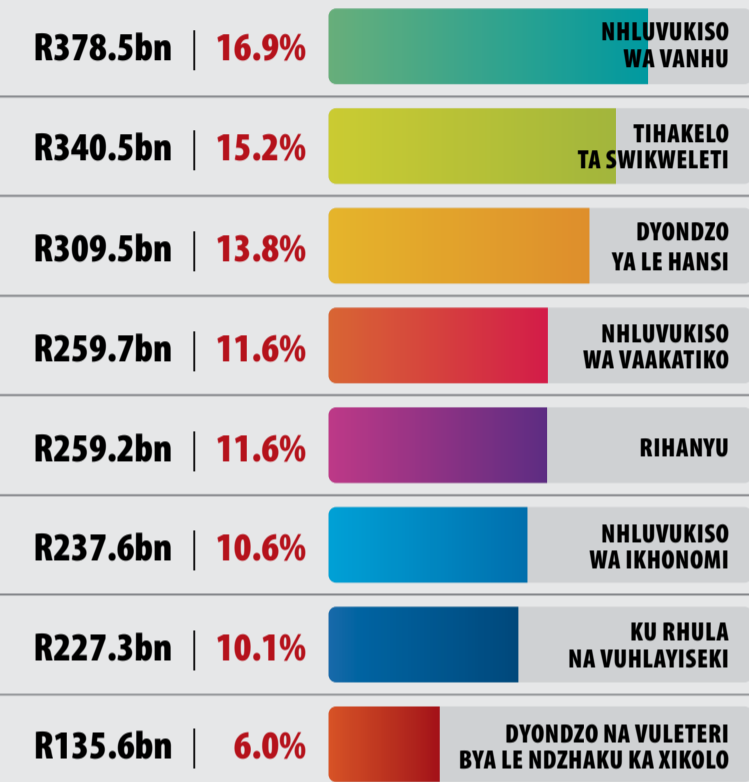
Tlawa lowu landzelaka wa vanhu lavatsongo voringana 255 000 va ta tirha tanihi vapfuni va le xikolweni eka 22 000 wa swikolo ku sukela 1 Nyenyenyani 2023. Nkwama wa Mitirho ya Vanhu sweswi wu thola vatekaxiave vo ringana 47 408 hi ku tirhisa varirhisiwa va 26 naswona 50 000 wa mitirho yi ta engeteriwa. Tanihi xiphemu xa nghingiriko leri, ku tlula 45 000 wa vatekaxiave va tsariswiwele eka mitirho ya vukorhokeri bya vantshwa.

1 LAHA MFUMO WU NGA TA KUMA KONA MALI HI 2023/24

2 NTIRHISO WA MFUMO HI 2023/24

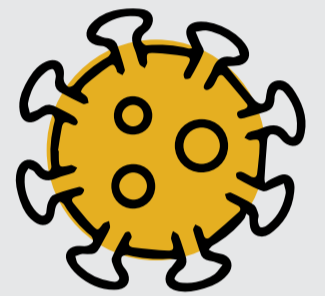
3 TIMALIMPFUNETO

	2022/23	2023/24
Kombisa Malimpfuneto ya Vadyuhari	R1 985	R2 085
Kombisa malimpfuneto ya vadyuhari lava nga ehansi ka malimbe ya 75	R2 005	R2 105
Malimpfuneto yak hale ka masocha	R2 005	R2 105
Malimpfuneto ya vutsoniwa	R1 985	R2 085
Malimpfuneto yo wundla n'wana	R1 070	R1 125
Malimpfuneto ya nhlayiso	R1 985	R2 085
Malimpfuneto ya n'wana	R480	R505
Malimpfuneto engetelo	R480	R505

19.6 million

vanhu va ta kuma malimpfuneto ku nga se fika **Nyenyankulu 2026**

R36 billion

yi averiwile eka mpfuneto

wa xintshunxo xa COVID-19 ku nyika vavuyeriwa R350 hi n'hweti

Mpimanyeto wu ta engetela nkoka wa timalimpfuneto ta nkarhi hinkwawo hi ku fambisana na infulexini.

4 MPIMANYETO WU SEKETELA NKULO WA IKHONOMI NA NHLUVUKISO WA VANHU

0.9 per cent

nkulo wa xiviri wa GDP wu languteriwile hi 2023, wu nga se antswa wu ya eka 1.8 wa tiphesente hi 2025.

R3.60 trillion

yi averiwile nhluvukiso wa vaaki, minongonoko ya mitirho, rihanyu, dyondzo na nsirhelelo wa vanhu eka malembe manharhu lama nga ta landzela.

R809.4 billion

yi averiwile ku seketela mphakelo wa mfikelelo wo ringana eka nhlayiso wa rihanyu eka malembe ya 3 lama nga ta landzela.

R825.8 billion

yi averiwile vukorhokeri bya masungulo, tindlu na vutleketli bya vanhu, naswona cinco wa ndhawo na nhluvukiso wa madoroba eka malembe ya 3 lama nga ta landzela

R2.8 billion

yi averiwile tanihi Mali ya Madorobatsongo na Mabindzu ya Matikoxokaya ku seketela 120 000 wa madorobatsongo na mabindzu ya le matikoxikaya.

5 NONGONOKO WA XITSHUNXO XA XIKWELETI XA ESKOM

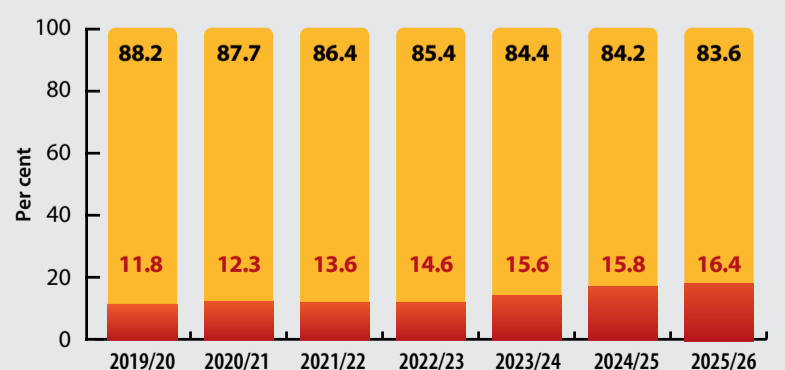

R254 billion

yi ta hundziseriwa ku suka eka Eskoma ku ya eka xitatimente xa tshamelotimali ta mfumo ku hunguta ntshikelelo wa mali eka yutiliti.

6 TIHAKELO TA MFUMO TO PFUMALA NTSWALO NA TA NTSWALO TANIHI NKAVELO WA NHLAYO HINKWAYO YA TORHISELO RA MALI

Ntirhiso wo pfumala ntswalo* Tihakelo ta ntswalo

* Ntirhiso wo pfumala ntswalo i ntirhiso hinkwawo wa mfumo ku nga katsiwi mitswalo leyi hakeriwaka eka swikweleti.

SWIRINGANETO SWA XIBALO SWA 2023

XIBALO XA MBUYELO WA MUNHU

XANA KU CINCA KA XIBALO XA MUNHU XA MBUYELO KU KU KHUMBHISA KU YINI?

Mpimanyeto wa 2023 wu nyika xitshunxo xa xibalo hi ku tivisa hundzuluxo wa xibalo xa munhu xa mbuyelo tiburakete na tirhibeyiti hi ku fambisana na mpimo wa inifulexini lowu languteriweke 4.9 wa tipesente. Tsengo/Mali munhu a nga hola a nga se laveka ku hakela xibalo eka lembe ra xibalo ra ku sukela 1 Nyenyankulu 2023 ku fikela 29 Nyenyenyani 2024 yi hundzuluxisiwa xileswi:

XIYENGE XA XIBALO	LEMBE RA XIBALO: 2022/23	LEMBE RA XIBALO: 2023/24
Ehansi ka 65 wa malembe	R91 250	R95 750
Malembe ya 65 ku fikela 74	R141 250	R148 217
Malembe ya 75 ku ya ehenhla	R157 900	R165 689

Xiyenge lexintshwa xa xibalo xa vahakelivaxibalo va un'we un'we xi hi Ndlela leyi landzelaka

XIYENGE XA XIBALO	LEMBE RA XIBALO: 2022/23	LEMBE RA XIBALO: 2023/24
Vanhu hinkwavo	R16 425	R17 235
Vakulukumba va (malimbe ya 65 ku ya ehenhla)	R9 000	R9 444
Vakhegulu na vakhalabya va malimbe ya 75 ku ya ehenhla	R2 997	R3 145

SWIBALO SWA SWILO LESWI NGA NA NGHOZI

KU NDLANDLAMUKA KA SWIBALO SWA BYALWA NA FOLE

Swibalo swo kongomisa eka swakun'wa leswi nga na xihoko na swimakiwa swa fole swi ta ndlandlamuka hi tipesente ta 4.9

	ENGETERIWA HI:
Biya	10c hi khene ya 340ml
Wayini ya xihoko xa le hansi	18c hi bodhlela ra 750ml
Wayini ya xihoko xa le henhla	31c hi bodhlela ra 750ml
Wayini ya sipakilini	9c hi bodhlela ra 750ml
Tisayida na swonwa swa muhandzu leswi nga na xihoko	10c hi khene ya 340ml
Swipiriti	R 3.90 bodhlela ra 750ml
Tisigarete	98c hi phakiti leri ng ana 20
Tinhonga ta swikumiwa swa fole leswi hisiweke	73c hi phakiti ra 20
Fole ra sigarete	R1.10 hi 50g
Fole ra phayiphi	33c hi 25g
Tisiga	R 5.47 hi 25g

MIPIMO YA XIBALO

XIBALO XA MBUYELO: SWIPFUNO SWA MALI YA PHENXENI

Tafula ra mpimo leri tirhaka ku suka 1 Nyenyankulu 2023 ri hi ndlela leyi landzelaka:

Muholo lowu hakerisiwaka xibalo	Mpimo wa Xibalo
R0 - R550 000	0% ya mali leyi hakerisiwaka xibalo
R550 001 - R770 000	18% ya mali leyi hakerisiwaka xibalo leyinga ehenhla ka R 550 000
R770 001 - R1 155 000	R 39 600 + 27% ya mali leyi hakerisiwaka xibalo leyinga ehenhla ka R 770 000
R1 155 001 ku ya ehenhla	R 143 550 + 36% ya mali leyi hakerisiwaka xibalo leyinga ehenhla ka R 1 155 000

Source: National Treasury

XIBALO XA MBUYELO: SWIPFUNO LESWI HERISIWEKE SWA MALI YA PHENXENI

Tafula ra mpimo leri tirhaka ku suka 1 Nyenyankulu 2023 ri hi ndlela leyi landzelaka:

Muholo lowu hakerisiwaka xibalo	Mpimo wa Xibalo
R0 - R27 500	0% ya mali leyi hakerisiwaka xibalo
R27 501 - R726 000	18% ya mali leyi hakerisiwaka xibalo ya le henhla ka R 27 500
R726 001 - R1 089 000	R125 730 + 27% ya mali leyi hakerisiwaka xibalo leyinga ehenhla ka R 726 000
R1 089 001 na ku ya ehenhla	R223 740 + 36% ya mali leyi hakerisiwaka xibalo leyinga ehenhla ka R 1 089 000

Source: National Treasury

XIBALO XO HUNDZISELA NHUNDZU

Tafula ra mpimo wa xibalo ri hundzuluxiwa ku sukela 1 Nyenyankulu 2023. Nhundzu leyi kumiweke leyi nga na nkoka wa R1.1 miliyoni a yi humeseriwi xibalo. Tafula lerintshwa ra mpimo ri hi ndlela leyi landzelaka:

Muholo lowu hakerisiwaka xibalo	Mpimo wa Xibalo
R0 - R1 100 000	0% ya nkoka wa nhundzu
R1 100 001 - R1 512 500	3% ya nkoka wa nhundzu leyinga ehenhla ka R1 100 000
R1 512 501 - R2 117 500	R12 375 + 6% ya nkoka wa nhundzu leyinga ehenhla ka R 1 512 500
R2 117 501 - R2 722 500	R48 675 + ya nkoka wa nhundzu leyinga ehenhla ka R 2 117 500
R2 722 501 - R12 100 000	R97 075 + 11% ya nkoka wa nhundzu leyinga ehenhla ka R 2 722 500
R12 100 001 and above	R1 128 600 + 13% ya nkoka wa nhundzu leyinga ehenhla ka R 12 100

Source: National Treasury

Scan this QR code for the PDF version of this People's Guide to the Budget

**MAVONELO
YA WENA YA
NA NKOKA**

XANA U VONA XILETELO LEXI XA VANHU XA MPIMANYETO XI RI NA NKOKA?

Hi le ku laveni ka tindlela tintshwa to antswisa xiletelo lexi naswona hi ta tlangela loko U nga rhumela nhlamulo ya wen ana swiringanyeto eka Media@treasury.gov.za